

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ НА ВОЛИНІ

А. О. СОКОЛОВА,

кандидат економічних наук,

Н. В. ДУДЧЕНКО

*Волинська державна сільськогосподарська
дослідна станція Інституту сільського
господарства Західного Полісся НААН*

Здійснено аналіз становлення та розвитку сільськогосподарської кооперації на Волині у 20 – 30-х роках ХХ ст. Доведено, що вивчення історичного досвіду функціонування обслуговуючих кооперативів на перспективу має стати дієвим важелем активізації і основою розвитку кооперативного руху в сільському господарстві досліджуваного регіону.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційної економіки та зростання глобального продовольчого попиту підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і захист інтересів сільського населення є основним завданням аграрної політики України. У реалізації стратегії розвитку аграрного сектора важливе місце належить відродженню кооперативних форм господарювання в кожному регіоні країни. Кооперативний рух на Волині має більш ніж 100-річну історію, яка свідчить, що сільськогосподарські кооперативи, які існували у 20 – 30-х роках ХХ ст., слугували дієвим захистом економічних інтересів сільських товаровиробників. Тому подальший розвиток кооперації, з огляду на її сучасний стан, потребує глибокого аналізу, всебічного вивчення та врахування як зарубіжного, так і українського кооперативного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації знайшли своє відображення в працях вітчизняних економістів-аграрників: П. Березівського, Ф. Горбоноса, М. Гриценка, В. Зіновчука, О. Крисального, Д. Крисанова, М. Маліка, О. Могильного, Л. Молдаван, В. Цимбала та ін. Серед досліджень, в яких розглядалось питання розвитку сільськогосподарської кооперації на Волині у 20 – 30-х роках ХХ ст., варто відзначити праці В. Вісіна, С. Гелея, Г. Приходи, Я. Шабали та ін. Однак зазначимо, що багато проблем, пов'язаних з розвитком сільськогосподарської кооперації у досліджуваному регіоні в умовах аграрної реформи, досліджені недостатньо і неповною мірою враховують нагромаджений багатий позитивний історичний досвід.

Мета дослідження – детальне вивчення історичного досвіду становлення сільськогосподарської кооперації на Волині та обґрунтування необхідності його використання для визначення стратегічних орієнтирів розвитку аграрного сектора області на перспективу.

Теоретичною та методологічною основою дослідження стали основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем теорії і практики сільськогосподарської кооперації, законодавчі та нормативні акти. Для досягнення мети використовувались наступні методи та прийоми дослідження: *ретроспективний аналіз* – для вивчення історичного досвіду розвитку сільськогосподарської кооперації на Волині у 20 – 30-х роках ХХ ст.; *економіко-статистичний* (прийоми – статистичне спостереження, порівняння, табличний) – з метою оцінки історичної ситуації та тенденцій функціонування СОК; *аналізу і*

синтезу – для визначення проблем, що стримують розвиток обслуговуючої кооперації на Волині; *абстрактно-логічний* (теоретичні узагальнення та формування висновків).

Інформаційними джерелами дослідження були відповідні положення законодавчих і нормативних актів України, офіційні матеріали Департаменту агропромислового розвитку Волинської облдержадміністрації, Волинського обласного архіву, інформаційні ресурси світової комп'ютерної мережі *Інтернет*.

Виклад основного матеріалу. На Волині кооперація зародилась в останній третині XIX ст. і ще до початку Першої світової війни довела свою життєздатність та ефективність. У період між Першою і Другою світовими війнами сільськогосподарська обслуговуюча кооперація на землях, що у 1921 – 1939 рр. входили до складу Польщі, стала потужним господарським рухом, досягла значних успіхів, нагромадила значний позитивний досвід. Про це свідчать деякі документи, що зберігаються у Волинському обласному архіві [6 – 8].

Аграрна реформа, яку проводив польський уряд, передбачала перерозподіл земельного фонду обмеженням великого земельного володіння і створенням нових самостійних малоземельних господарств, побудованих на засадах приватної власності на землю й засоби виробництва. Отримавши у власність землю, сільськогосподарські товаровиробники отримали змогу вільно розпоряджатись виробленою продукцією, що посилювало мотивацію до ефективного господарювання і співпраці на основі взаємної допомоги та вигоди й об'єктивно підштовхнуло до кооперування.

У 20 – 30-х роках XX ст. обслуговуюча кооперація охопила практично всі сфери, пов'язані з виробництвом, переробкою та збутом сільськогосподарської продукції, забезпеченням селян необхідними матеріальними ресурсами, кредитними коштами тощо. У 1934 р. у Волинському воєводстві існувало 552 різні кооперативні організації (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість обслуговуючих кооперативів у Волинському воєводстві у 1934 р., од.

Повіти	Всього	Види кооперативів				
		ощадно-позичкові	рільничо-торговельні	рільничо-споживчі	моло-чарські	інші
Луцький	105	40	1	42	19	3
Кременецький	78	41	1	30	4	2
Ковельський	67	25	1	36	5	-
Дубенський	64	38	1	14	11	-
Ровенський	64	23	3	30	8	-
Горохівський	56	15	1	35	5	-
Володимирський	41	19	1	19	1	1
Костопільський	25	15	-	6	3	1
Здолбунівський	23	16	1	1	4	1
Любомльський	17	11	-	3	3	-
Сарненський	12	9	-	1	2	-
Разом	552	252	10	217	65	8

Джерело: розраховано за даними [7, С. 3]

Найбільш поширеними кооперативними організаціями були ощадно-позичкові (45,7 %), рільничо-споживчі (39,3 %), кооперативні молочарні (11,8 %). В організаційному плані волинські кооперативи підпорядковувались двом ревізійним союзам – Варшавському та Львівському Ревізійному Союзу Українських кооперативів (РСУК) [4]. Основними перешкодами для розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів були нестача власних коштів, недостатній розвиток комунікацій, віддаленість окремих повітів від великих торгово-промислових центрів, брак належного досвіду в організації кооперування. Проте, незважаючи на вищезазначені труднощі, кількість кооперативів щороку зростала. На початок 1938 р. у Волинському воєводстві діяло 577 кооперативних організацій,

загальна кількість членів яких становила 130 тис. осіб, оборотний капітал – 19196 тис. злотих [8, С. 63].

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи на Волині були навіть у найбільш віддаленому від Луцька – нині Любешівському районі (фонд 380, опис 1, справа 1 Волинського обласного архіву). Так, у с. Деревок Ковельського повіту у 1933 р. був створений молочний кооператив ("*спулдзельня*") з аналогічною назвою "Деревок", також там знаходилось основне підприємство кооперативу "з переробки молока", яке займалось виробництвом масла, вершків та маслянки [5]. Про реальний стан виробництва у "Деревку" свідчать такі дані: у 1937 р. 952 постачальники молока здали на переробку 241,3 тис. л молока жирністю 3,37 %, за що одержали 19285 злотих. З цієї продукції було виготовлено 9409 кг масла, 24512 л маслянки. Масло, вироблене на Любешівщині, було відоме завдяки своїй високій якості за межами регіону. Так, у травні 1936 р. його представляли на конкурсі у Вільні, де продукція отримала високу оцінку – 85 балів зі 100 можливих. Варто зазначити, що найбільшу частину (52,2 %) здавачів молока становили ті господарства, у яких землі було від 2 до 5 га. Із числа малоземельних їх було 12,5 %. Із 488 членів кооперативу 233 мали по одній корові, а лише 25 – по 4. Всього ж корів у кооперативі було 899, інші здавачі не були членами "*спулдзельні*". Молочний кооператив "Деревок" функціонував на демократичних засадах: тут проводились збори, диспути, звіти, діяла наглядова Рада, яку очолював місцевий священик, регулярно працювала ревізійна комісія. Сферою організаційно-економічної діяльності кооперативу були: кредити та їх доцільність, боргові зобов'язання, формування статутного фонду, планування видатків на заробітну плату, відрадження, поліпшення якості продукції і давальницької сировини, ремонтні роботи, державні та комунальні податки, розширення виробничої діяльності тощо. Звіт за 1937 р. свідчив, що діяльність "Деревка" була доцільною та ефективною, висока ринкова ціна на масло дозволяла підвищувати ціну і на молоко для здавачів. Кожні 100 л молока приносили кооперативу 10,33 злотих доходу [5].

Справедливо зазначають В. В. Вісин і Т. М. Вісина, що, спираючись на власний досвід та передові досягнення європейської кооперативної теорії і практики, кооперація на західноукраїнських землях у 20 – 30-х роках ХХ ст. стала чи не головною формою організації господарсько-економічного життя українців в умовах бездержавності, зняттям захисту їх соціальних та національних прав [1]. Тому досвід Волинської сільськогосподарської обслуговуючої кооперації має бути вивчений, узагальнений і використаний у процесі ринкової трансформації аграрного сектора економіки регіону, оскільки нині процес становлення та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на Волині відбувається із значними труднощами, що зумовлено рядом об'єктивних і суб'єктивних причин. На 1.01.2013 р. в області зареєстровано 35 обслуговуючих кооперативів, проте реально діючими є лише 13 (табл. 2).

Таблиця 2

**Показники розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів
Волинської області у 2012 р.**

Показник	Всього по області	у т.ч. в окремих СОК		
		"Молочний" Вол.-Волинського р-ну	"Мрія" Локачинського р-ну	"Барвінок" Шацького району
1	2	3	4	5
Чисельність працюючих в СОК, осіб	42	3	10	6
Чисельність членів кооперативу, осіб	672	52	240	64
Надано послуг, тис. грн	742,0	130,2	1334,4	81,4
Обсяг сплачених податків, зборів, тис. грн	157,0	49,8	26,6	8,0
Розмір пайового фонду, тис. грн	1036,0	30,0	309,0	1,4

1	2	3	4	5
Наявність основних засобів, тис. грн	2336,0	-	300,0	311,0
Річний обіг коштів, тис. грн	1157,0	347,3	133,4	197,5
Чисельність поголів'я ВРХ, гол.	146	77	-	69
у т. ч. корів, гол.	146	77	-	69
Заготовлено та реалізовано молока, т	344,1	45,4	-	398,7

Джерело: розраховано за даними Департаменту агропромислового розвитку Волинської облдержадміністрації

За видами діяльності це багатофункціональні кооперативи, які надають послуги з обробітку землі, заготівлі молока, роботи млина, пилорами та ін. Найбільше їх функціонує у Локачинському – 3, Горохівському і Турійському районах – по 2. У 2012 р. обслуговуючі кооперативи надали різноманітних послуг на суму 742,1 тис. грн, що на 133,7 тис. грн менше, ніж у 2011 р. В області функціонує два молочарські сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, зокрема "Барвінок" у Шацькому та "Молочний" у Володимир-Волинському районах. Обслуговуючі кооперативи Волині, здійснюючи обслуговування членів кооперативу, не ставлять за мету отримання прибутку. Метою їхньої діяльності є надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам, які є членами кооперативу, сприяння їх ефективному господарюванню. Навіть та незначна кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які функціонують на території Волинської області, запобігає вилученню доходів із сектора аграрного виробництва в посередницькі комерційні структури, з ним не пов'язані. Надаючи своїм членам послуги за собівартістю, кооперативи сприяють нарощенню їхнього економічного потенціалу, поліпшенню умов господарювання, стимулюють до збільшення випуску товарної продукції, покращують добробут селян та соціальний розвиток села.

Висновки. Отже, у Волинській області існують історичні, соціально-психологічні та організаційно-економічні передумови для успішної діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як однієї з найбільш перспективних складових інфраструктури аграрного ринку, що покликана задовольняти економічні та соціальні інтереси дрібних товаровиробників. Активна пропаганда кооперативної ідеї на основі власного історичного досвіду може стати дієвим важелем, який забезпечить прискорений розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на Волині.

Список літератури

1. Вісин В. В. Становлення і розвиток кооперативних організацій аграрного сектора Волині (ретроспективний аналіз)//Актуальні проблеми розвитку регіональних АПК: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 травня 2011 р. / відп. ред. Т. В. Божидарнік. – Луцьк: РВВ Луцьк. нац. техн. у-ту, 2011. – С. 107 – 108.
2. Гелей С. Кооперативний рух на Волині у 1921 – 1939 рр. // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти: збірник статей. – Львів, 1998. – Т. 1. – С. 47 – 58.
3. Прихода Г. З історії господарювання волинських селян за Польщі (1921-1939) / Г. Прихода, Я. Шабала. –Луцьк: Надстиря, 2001. – 96 с.
4. Шабала Я. М. Аграрна реформа на Волині і кооперація: перспективи розвитку в контексті історичного досвіду // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2009_8/18.pdf.
5. Тинчук В. Молочна кооперація на Любешівщині // Monitor Wolynski. – 9 травня, 2012 р. – № 9 (69). – С. 5.
6. Rocznik zjednoczenia zwiazkow spoldzielni rolniczych Rzeczypospolitej Polskiej za 1929 rok. – Warszawa, 1930. – 56 s.
7. Dzialalnosc i stan spoldzielni Okregowego zwiazku spoldzielni rolniczych i zarobkowo-gospodarczych Rzeczypospolitej Polskiej w 1935 r. – Luck, 1935. – 42 s.
8. Przewodnic po IX targach Wolynskich 10-12. IX. 1938. Informator gospodarcy. – Luck, 1938. – 103 s.

**Исторические аспекты становления и перспективы развития
сельскохозяйственной обслуживающей кооперации на Волыни**

А. А. Соколова,
кандидат экономических наук

Н. В. Дудченко

*Волынская государственная сельскохозяйственная опытная станция
Института сельского хозяйства Западного Полесья НААН*

Проведен анализ процесса становления и развития сельскохозяйственной кооперации на Волыни в 20 – 30-е годы XX ст. Доказано, что изучение исторического опыта функционирования обслуживающих кооперативов должно в перспективе стать действенным рычагом активизации и основой развития кооперативного движения в сельском хозяйстве изучаемого региона.

Historical aspects of becoming and prospect of agricultural attendant cooperation on Volyn

A. Sokolova,
N. Dudchenko

The analysis of becoming and development of agricultural co-operation is produced on Volyn in 20-30th of XX of century. It is led to, that studies of historical experience of functioning of attendant cooperative stores must become the effective lever of activation and basis of development of co-operative motion in agriculture of the studied region in a prospect.